گـۆڤـاری زانـکـۆی ڕاپـەڕیـن
Journal of University of Raparin.
مجلة جامعة رابرين
E-ISSN: 2522 – 7130 P-ISSN: 2410 – 1036
This work is licensed under CC-BY-NC-ND 4.0
DOI: 10.26750/qapqbp82
ڕێـکەوتـی وەرگـرتـن: 03/12/2023
ڕێکەوتی پەسەندکردن: 11/02/2024
ڕێـکەوتی بڵاوکردنەوە: 29/08/2025

ڕادەی بەکارهێنانی لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی لەلایەن مامۆستایانی بابەتی مێژو لە خوێندنگە ئامادەییەکانی شاری سلێمانی

نزیره صالح محمد[1] - پشتیوان عوسمان ئەحمەد[2]
pshtiwan.othman80@gmail.com - nazeera.mohammed@univsul.edu.iq
[1]بەشی باخچەی منداڵان، کۆلێژی پەروەردەی بنەڕەت، زانکۆی سلێمانی، سلێمانی، هەرێمی کوردستان، عێراق.
[2]بەشی زانستە کۆمەڵایەتییەکان، کۆلێژی پەروەردەی بنەڕەت، زانکۆی سلێمانی، سلێمانی، هەرێمی کوردستان، عێراق.

پوختە:
ئامانجی ئەم توێژینەوەیە زانینی ڕادەی بەکارهێنانی لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی لەلایەن مامۆستایانی بابەتی مێژو لە خوێندنگە ئامادەییەکانی شاری سلێمانی، لەپێناوهێنانەدی ئەم ئامانجە توێژەر میتۆدی وەسفی شیکاری بەکارهێناوە، هەروەها بۆ گەیشتن بەئامانجەکە پێوەری لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی بۆ مامۆستایانی بابەتی مێژو، بەسەر (94) مامۆستای نمونەی توێژینەوەکەدا (35) لەڕەگەزی نێر و (59) لەڕەگەزی مێ جێبەجێکرا. بەڕێگای هەڕەمەکی سادەی چینی هەڵبژێردران لە هەردو پەروەردەی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا سەربە بەڕێوبەرایەتی گشتی پەروەردەی سلێمانی، ئامرازی توێژینەوەکە لەلایەن توێژەرەوە ئامادەکراکە لە (30) بڕگە پێکهاتوە و بەسەر (5) تەوەردا دابەشکراوە، جێگرەوەکانی بریتین لە زۆرجار نمرە (3)، هەندێجار نمرە (2)، هەرگیز نمرە (1). دوای شیکردنەوەی داتاو زانیارییەکان، توێژینەوە بەو ئەنجامانە گەیشت کە: جیاوازی ئاماری بەڵگەدار لەئاستی بەڵگەداریدا لەنێوان تێکڕای (ناوەندی) لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی و ناوەندی مامۆستایانی مێژودا هەیە، هیچ جیاوازییەکی بەرچاو لە ئاستی بەڵگەداریدا لەنێوان لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی ڕەگەزی نێر و مامۆستایانی بابەتی مێژوی ڕەگەزی مێدا نییە، هەروەها هیچ جیاوازییەکی بەرچاو لە لێهاتوییەکانی (ڕیزبەندی کاتی، تواناکانی لێکۆڵینەوەی مێژویی، شیکاری پرسە مێژوییەکان و بڕیاردان)دا نییە بەپێی گۆڕاوی تەمەن، بەڵام جیاوازییەکی ئاماری بەرچاو لە لێهاتوییەکانی ((وەرگرتن و تێگەیشتنی مێژویی، شیکاری ڕونکردنەوەی مێژویی)دا هەیە بەپێی گۆڕاوی تەمەن، جیاوازییەکی بەرچاو لە ئاستی بەڵگەداریدا لەنێوان ناوەندی لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی لەپەروەردەی ڕۆژهەڵات و لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی لەپەروەردەی ڕۆژئاوادا نییە، بەپێی گۆڕاوی شوێن، هیچ جیاوازییەکی بەرچاو لە لێهاتوییەکانی (ڕیزبەندی کاتی، شیکاری ڕونکردنەوەی مێژویی، تواناکانی لێکۆڵینەوەی مێژویی)دا نییە بەپێی گۆڕاوی ساڵانی خزمەت، بەڵام جیاوازییەکی ئاماری بەرچاو لە لێهاتوییەکانی (وەرگرتن و تێگەیشتنی مێژویی، شیکاری پرسە مێژوییەکان و بڕیاردان)دا هەیە بەپێی گۆڕاوی ساڵانی خزمەت. لەکۆتاییدا توێژەر لەسەر بنەمای ئەنجامی توێژینەوەکە چەند ڕاسپاردە و پێشنیارێکی پێشکەشکرد.

کلیلە وشە: بابەتی مێژو، بیرکردنەوەی مێژویی، لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی، مامۆستایانی مێژو.

The Range of Using Historical Thinking Skills by History Teachers at High Schools in Sulaimani

Nazira Salih Muhammed[1] - Pshtiwan Othman Ahmed[2]

[1]Kindergarten Department, College of Basic Education, University of Sulaimani, Sulaimani, Kurdistan Region, Iraq.

[2]Social Sciences, Deparment College of Education, Sulaimani University of Sulaimani, Kurdistan Region, Iraq.

Abstract

This research aims to assess the utilization of historical thinking skills among history teachers in high schools in Sulaimani. To achieve this objective, a descriptive analysis method was employed. A survey was administered to a sample of 94 teachers, comprising 35 males and 59 females, selected randomly from the Eastern and Western Sulaimani directorates of Education. The research instrument, developed by the researcher, consists of 30 items categorized into five topics. The response options are graded as (Often (3), Sometimes (2), and Never (1)).

Upon data analysis, the research findings indicate a statistically significant difference in the average historical thinking skills between history teachers. Notably, there is no significant discrepancy in the level of evidence between male and female history teachers, nor are there significant differences in skills such as chronology, historical research skills, and analysis of historical issues and decision-making based on the age variable. However, a statistically significant difference is observed in skills related to historical reception and understanding, as well as historical explanatory analysis, in relation to age. Additionally, no significant variation is found in the level of evidence between historical thinking skills in the Eastern and Western education centers, based on location. Concerning years of service, there are no significant differences in skills like chronology, historical explanatory analysis, and historical research skills. Yet, a significant statistical difference is identified in skills associated with historical understanding, analysis of historical issues, and decision-making based on years of service. Finally, the researcher made some recommendations based on the results of the research.

Keywords: Article History, Historical Thinking, Historical Thinking Skills.

پێشەکی:

ئەمڕۆ زۆرێک لە وڵاتانی پێشکەوتو سەرنجیان لەسەر ئامادەکردن و گەشەپێدان و پەرەپێدانی مامۆستاکانیان چڕکردوەتەوە بەهۆی ڕۆڵی ئەوپەڕی کاریگەرییان لە باشترکردنی فێربون و گەیشتن بە ئامانجە خوازراوەکانی، کە ئەمەش ڕەنگدانەوەی ئەرێنی لەسەر گەشەسەندنی کۆمەڵگا و گەشەکردنی منداڵەکانی دەبێت، پەروەردەکاران ئەوە پشتڕاستدەکەنەوە پەیوەندییەکە بەهێزە لە نێوان حەزکردن بە مامۆستا و سەرکەوتنی پرۆسەی پەروەردەیی لە گەیشتن بە ئامانجەکانیدا، لە سەردەمی ئێستادا کۆمەڵگایەک نادۆزیتەوە، کە پێشکەوتنی بەدەستهێنابێت بەبێ ئەوەی بەرژەوەندییەکەی بۆ مامۆستاکانی زیاتربێت لە بەرژەوەندییەکانی بۆ ئەوانی دیکە (الموسوي،1996:254).

پسپۆڕان و توێژەرانی بواری پەروەردە پێیانوایە کە ''پێوەری ڕاستەقینە بۆ بڕیاردان لە سەرکەوتن وهێنانەدی ئامانجە پەروەردەییەکان ئامادەکردنی مامۆستایانە بەپێی بەرنامە و پلانێکی تایبەت (سعد،2000:17)، کۆلیژەکانی پەروەردە سەرچاوەی سەرەکین بۆ ئامادەکردنی مامۆستایان بەشێوەیەکی زانستی لەپسپۆڕییە ئەکادیمیە جیاوازەکاندا، لە ڕێگەی کۆمەڵێک ڕێڕەوی پەروەردەیی و کەرەستەی ئامادەکاری ڕۆشنبیرییەوە، ئەمەش پێویستی بەوەیە کە بەرنامەکانی ئامادەکردنی مامۆستایان پێش خزمەت، پرۆگرامێکی تەواوبێت کە شارەزایی پێویست بۆ ئەمە دابینبکات (قطان و الاخرون،2019:534).

کێشەی توێژینەوە:

پرۆسەی چاکسازی پەروەردەیی بەبێ بەردەوامی و گشتگیری و هەماهەنگی نێوان ڕەگەزەکانی، ئامانجەکانی خۆی ناپێکێت، لەناو ئەو ڕەگەزانەشدا مامۆستا بەدڵی کردەی چاکسازی پەروەردەیی دادەنرێت، بەو پێیەی فاکتەری هەرە سەرەکییە و کلیلی گۆڕانکاری و نوێبونەوەو گەشەسەندنی پرۆسەی پەروەردەییە (الحيلة،2007:78)، پێویستە ئەو کێشە و لەمپەرانەی دێنەبەردەم پرۆسەی پەروەردە بەشێوەیەکی زانستیانە بخرێنە بەرباس و لێکۆڵینەوە و ڕێگەچارەیان بۆ بدۆزرێتەوە، چونکە نەهێشتنی گرفتەکان ڕێخۆشکەر دەبێت بۆ بەدیهێنانی ئامانجە پەروەردەییەکان (هەرێمی کوردستان، وەزارەتی پەروەردە، ڕاپۆرتەکانی کۆنگرەی پەروەردەیی،2007: 19-20).

لە هەمان کاتدا لە ڕاسپاردە و پێشنیارەکانی لیژنەی ئامادەکاری کۆنگرەی پەروەردەیی باس لە لاوازییەکانی ئاستی مامۆستایان کراوە. (حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی پەروەردە،2007: 6،7،8،108،145)، دواتریش لەڕاپۆرتی کۆتایی کۆنگرەدا ''نزمی ئاستی زانستی مامۆستایان'' وەک کێشەیەکی بنەڕەتی لە پرۆسەی پەروەردەدا ناسێنراوە، بەتایبەت لێهاتوییەکانی مامۆستای بابەتە مێژوییەکان کە کێشەیەکی زۆری بۆ دروستدەبێت بەهۆی سروشتی بابەتەکە و شێوازی ڕێکخستنی، لە خوێندنگاکانی ئێمە کە ئەم بابەتە پشت بە شێواز و لێهاتوییەکانی وانەوتنەوەی کلاسیکی و زیاتریش شێوەی (محازەرات و ئیلقا) دەبەسترێت هەروەها لەبەرکردن (دەرخکردن-ئەزبەرکردن)ی قوتابی و ئەمەش وادەکات بابەتەکە لە یادگەی قوتابی کورتمەودا بمێنێتەوە و کاتی بێت، چونکە قوتابی ئاڕاستە ناکرێن لەلایەن مامۆستاوە بۆ تێگەیشتن لە بابەتەکە و ڕاستی و کۆکردنەوەی زانیاری (الدليمي،2012:1)، بۆیە مامۆستا بەگشتی و مامۆستای مێژو بەتایبەتی ئەرکێکی جددی لەسەرە، بەو پێیەی ئەو بەرپرسیارێتی پەرەپێدانی تواناکانی قوتابی و پێدانی زانیاری و ڕاستییەکانیان لە ئەستۆدایە کە بتوانن لەو گۆڕانکاریانە تێبگەن کە لە کۆمەڵگاکانی دەوروبەریاندا ڕوودەدەن کە کاریگەری نەرێنی یان ئەرێنی لەسەر کۆمەڵگاکەیان هەیە، پاشان هەوڵدەدەن لێهاتوی بیرکردنەوەی جۆراوجۆریان بۆ دابینبکەن کە کاردەکەن بۆ ئەوەی خوێندکاران سودی ڕاستەقینەیان هەبێت بۆ بنیاتنانی کۆمەڵگا (جرادات،1989:84)، (العزاوي،2012:2).

لەڕێگەی ئەنجامەکانی توێژینەوەکەوە توێژەرهەوڵدەدات وەڵامی ئەم پرسیارانە بداتەوە:

*ئایا جیاوازییەکی بەرچاو لەنێوان لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی و مامۆستایانی بابەتی مێژودا هەیە؟

* ئایا جیاوازییەکی بەرچاو لەنێوان تێکرای لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژوویی (ڕیزبەندی کاتی-وەرگرتن و تێگەشتنی مێژوویی-شیکاری ڕونکردنەوەی مێژوویی-تواناکانی لێکۆڵینەوەی مێژوویی-شیکاری پرسە مێژوویەکان و بڕیاردان) لەگەڵ هەمو ناوەندی گۆڕاوەکانی توێژینەوەکە (ڕەگەز،ساڵانی خزمەت، تەمەن، شوێن) هەیە؟

گرنگی توێژینەوەکە:

لەبەررۆشنایی گرنگی لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژوویی مامۆستایانی بابەتی مێژو و ڕادەی بەکارهێنانیان، دەکرێت بڵێین ئەم توێژینەوەیە گرنگی هەیە بۆ ئەم لایەنانەی خوارەوە:

1- توانای بیرکردنەوەی مێژوویی یەکێکە لە پێداویستییەکانی واقیعی ئێستا بۆ خوێندکارانی دەرچو کە توانای چارەسەرکردنی کێشەکان و بەرهەمهێنانیان هەبێت لە بوارە جیاوازەکانی مەعریفەدا.

2- مامۆستایانی مێژو دەکرێت لەڕێگەی توێژینەوەکەوە ئاستی لێهاتویی خۆیان بەشێوەیەکی گشتی بزانن ڕادەی لیهاتوییان لە وتنەوەی بابەتەکەدا بۆیان دەستنیشانبکرێت، لەسەر ئەو بنەمایەش لایەنی بەهێز و لاوازی خۆیان هەڵسەنگێنن.

3- ئەم توێژینەوەیە بە توێژینەوەیەکی تازە دادەنرێت، چونکە (بەپێی زانیاریەکانی توێژەر) تا ئێستا توێژینەوەیەکی لەم شێوەیە بۆ ڕادەی بەکارهێنانی لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژوویی مامۆستایانی پسپۆڕی مێژو لە هەرێمی کوردستان نەکراوە، بۆیە ئەم کارەش دەبێتە هەنگاوێکی بەسود لەم بوارەدا، بەهەمان شێوەش دەبێتە سەرچاوەیەکیش بۆ دەوڵەمەندکردنی کتێبخانەکان بەتایبەت کتێبخانەی کوردی.

4- وەزارەتی پەروەردە دەتوانێت سود لە پێشنیار و ئەنجامەکانی توێژینەوەکە وەربگرن سەبارەت بە ئاستی لێهاتوییەکانی مامۆستایانی مێژو، بەمەش خواستی پرسی پەرەپێدانی لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژوویی لە پرۆگرامی مێژودا بۆ ئاستە ئەکادیمییە جیاوازەکان زیادبکات.

5- سودی هەیە بۆسەرۆکایەتی بەشەکانی مێژو بەشی زانستە کۆمەڵایەتیەکان کۆلێژی پەروەردەی بنەڕەتی زانکۆکان، خوێنکارانی خوێندنی باڵا وەک سەرچاوەیەکی زانستی بەزمانی کوردی.

6- توێژینەوەکە بەشداری دەکات لە دەوڵەمەند کردنی کتێبخانەی کوردی بە پێشکەشکردنی ئەدەبیات و سەرچاوەیەکی نوێ لە بواری وانەوتنەوە و لێهاتوییەکانی مامۆستایانی بابەتە مێژوییەکان.

ئامانجەکانی ئەم توێژینەوەیە بریتیین لە زانینی:

1- ئاستی بەکارهێنانی لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژوویی مامۆستایانی بابەتی مێژو لەقۆناغی ئامادەییدا لەناوەندی پارێزگای سلێمانی.

2- جیاوازی بەڵگەداری ئاماری لە ئاستی بەکارهێنانی لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژوویی مامۆستایانی بابەتی مێژو بەپێی گۆڕاوە دیمۆگرافییەکانی (ڕەگەز، ساڵانی خزمەت، تەمەن، شوێن) لای مامۆستایانی بابەتی مێژو لە قۆناغی ئامادەییدا لەناوەندی پارێزگای سلێمانی.

سنوری توێژینەوە:

سنوری ئەم توێژینەوەیە بریتییە لە: مامۆستایانی پسپۆڕی وانەی (بابەتی مێژو)، لە قۆناغەکانی (دەیەم، یازدە)ی وێژەیی لە خوێندنگە ئامادەییەکانی سەنتەری پارێزگای سلێمانی ساڵی خوێندنی (2022-2023).

ناساندنی چەمکەکان:

یەکەم:

بابەتی مێژو:

کاتوت(2009):

زانستێکە له ڕوداوەکانی ڕابردو دەکۆڵێتەوە و تۆماری دەکات، لە دروستبونی ئافرێنەرەوە دەستپێدەکات تا سەردەمی ئێستا (Katot، 2009:184).

دوەم:

:بیرکردنەوەی مێژویی

الجمل (2005):

بیرکردنەوەی مێژویی بریتییە لە کاری پشکنین و شیکردنەوە ڕوداوە مێژوییەکان، تێگەیشتن لە ماناکانیان، بەراوردکردنیان بەیەکتر و دەرهێنانی ئەنجام و وانە فێربوەکان، زانستێکە لەسەر بنەمای شیکردنەوە و لێکدانەوە (الجمل،31:2005).

خریشة(2004):

توانای تێگەیشتن و وەرگرتنی ڕاستییە مێژوییەکانە لە ڕێگەی کۆکردنەوەی داتا و بەڵگە مێژوییەکان لە سەرچاوە ڕەسەنەکانیانەوە، ڕێکخستن و پۆلێنکردن و شیکردنەوە و دەرکردنی حوکمەکان بە مەبەستی، پەرەپێدانی گریمانەکان سەبارەت بە هۆکار و کاریگەریان(خریشة،159:2004).

بیرکردنەوەی مێژویی لەم توێژینەوەدا بریتی یە لەتوانای مامۆستای مێژو لە بەکارهێنانی لێهاتویەکانی بیرکردنەوەی مێژویی، لەلێکدانەوەو شیکردنەوە و بەستنەوەی ڕوداوەکان و تێگەشتن لەپرسە مێژوییەکان، لەڕێگەی چاودێری و هەڵسەنگاندنیان بە کۆمەڵێک کارامەیی کە لە فۆرمی تێبینی توێژینەوەکەدا هاتوە.

سێیەم:

لێهاتویەکانی بیرکردنەوەی مێژویی:

قزامل(2008):

لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی بریتین لە کۆمەڵێک کارامەیی بیرکردنەوەی بەیەکەوە گرێدراو و سەریەککەوتو کە ئامانجیان بەکارهێنانی کاریگەرانەی شێوازە دەرونییەکانە لە مامەڵەکردن لەگەڵ، ڕێکخستن یان پرۆسێسکردنی زانیاری مێژویی بۆ دۆزینەوەی هۆکارەکانی ڕوداوەکانی ڕابردو و بردنی مێژو بۆ ئەو فۆرمەی ئێستا دەیبینین (قزامل،131:2008).

محمد(2005):

ئەمانە ئەو لێهاتوییە کەسی و دەرونی و ئەدای کارکردنەن کە وا لە خوێندکار دەکەن بیر لە مێژو بکاتەوە، هەروەها بریتین لە چۆنیەتی تێگەیشتن و بیرکردنەوە لە بیرۆکە و ڕوداو و چەمک و لێکدانەوە سەرەکییە مێژوییەکان و توانای شیکردنەوەی ڕەخنەگرانە لەبەڵگەنامە مێژوییەکان لەژێر ڕۆشنایی چوارچێوەکاندا، پرسیارکردن، لێکۆڵینەوە، حوکمدان و بڕیاردان(محمد،126:2005).

اللقاني(1979):

پرۆسەیەکە بریتییە لە کۆکردنەوەی ڕاستییەکان، لێکۆڵینەوەیان، خستنەڕوی ئەنجامەکان بەشێوەیەکی دروست و دور لە لایەنگری و کۆنەپەرستی، گفتوگۆی لۆژیکی، گەیشتن بە حوکمێکی سەربەخۆ کە بە بەڵگە پشتگیری دەکرێت، و درککردن بەوەی کە هەمو ئەنجامێک گریمانەیەک کە دەتوانرێت تێیدا چاودێری بکرێت یان ڕەتبکرێتەوە لەژێر ڕۆشنایی بەڵگە یان پشتگیری نویێ(اللقاني،92:1979).

پێناسەی تیۆری لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی: بریتییە لەتوانا و هەڵسەنگاندنی ئەدای مامۆستایانی مێژو لەکۆکردنەوەی زانیاری وراستی داتا مێژوییەکان، ئەنجامدانی شیکاری و لێکدانەوەی ڕوداوە مێژوییەکان، بیرکردنەوە لەبیرۆکە و تێگەیشتن لەبارودۆخە مێژوییەکان، گەڕان بەدوای بەڵگەی مێژویدا و بڕیاردان لەپرسە مێژوییەکان.

پێناسەی کارراپی بۆ لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی:

بریتییە لە کۆی ئەو نمرانەی کە مامۆستایانی نمونەی توێژینەوەکە بەدەستیدەهێنن لەئەنجامی وەڵامدانەوەیان بۆ پێوانکاری لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی بەکارهاتو لەم توێژینەوەیە.

چوارچێوەی تیۆری و توێژینەوەکانی پێشو:

چەمکی بیرکردنەوەی مێژویی:

واتە کۆکردنەوەی ڕاستییەکان و لێکۆڵینەوەیان و بەستنەوەیان و خستنەڕوی مێژو بە شێوەیەکی بابەتیانە، دور لە لایەنگری و کۆنەپەرستی، لەسەر بنەمای گفتوگۆی لۆژیکی، هاتنە پێشەوەی حوکمێکی سەربەخۆ کە بەڵگە پشتگیری دەکات، و درککردن بەوەی کە هەمو ئەنجامێک گریمانەیەک کە دەتوانێت لە ژێر ڕۆشنایی بەڵگە و پشتگیری نوێ وەربگیرێت یان ڕەتبکرێتەوە (المناصیر،573:2016)، هەروەها جۆرێکە لە بیرکردنەوە کە وەسف و شیکاری لەخۆدەگرێت، بەتایبەتی لەکاتی مامەڵەکردن لەگەڵ بەڵگە بۆ بنیاتنانی لێکدانەوە مێژوییەکان (Cantu & Warren، 2003:42)، بریتییە لە بەستنەوە و شیکردنەوە و جێبەجێکردنی زانیارییەکان سەبارەت بە چەمکێکی مێژویی دیاریکراو، و توانای فێرخوازە بۆ کارلێککردن لەگەڵ دەقەکەدا بە پشکنینی وشەکانی بۆ گەیشتن بە بڕیاری ڕون بۆ ڕوداو یان پرسێکی مێژویی لەبری ئەوەی سروشتی مێژویی دەقەکە بە بەهای ڕوکەش وەربگرێت. فێرخواز دەتوانێت بزانێت چۆن بۆچونەکانی خۆی سەبارەت بە دەقەکە دابڕێژێت، بگاتە پێکهاتنی لێکدانەوە مێژوییە تایبەتەکان (Wineburg، 2001:42).

گرنگی بیرکردنەوەی مێژویی:

بیرکردنەوەی مێژویی یارمەتیدەرە بۆ دامەزراندنی بەهاکانی هاووڵاتیبون، چونکە تێگەیشتن لە کردەوەی خەڵک لە ڕابردودا کاریگەری لەسەر ئێمەی ئەمڕۆ هەیە، ئەم کاریگەرییە بە دانانی نمونەیەکی باش و هەستکردن بە بەرپرسیارێتی و بە نیشتمانیبون نوێنەرایەتی دەکرێت، هەروەها کردەوەکانمان لێکەوتەی دەبێت بۆ نەوەکانی داهاتو، مێژویی بیرکردنەوە تەنها بە مانای بیرکردنەوە لە ڕابردو نییە، بەڵکو مرۆڤ خۆی لە شوێنی مێژونوس دادەنێت، سەرەتا بزانێت چیمان لە پاشماوەکانی ڕابردو بە میرات گرتوە و خۆی وەک دروستکەری داهاتو دادەنێت، دوەمیش، بۆ ئەوەی گۆڕانکارییەک لە داهاتوی کۆمەڵگاکانیاندا بهێنێتە ئاراوەAndrews & Burke، .(2007:68)، هەروەها یارمەتیدەرە بۆ دیاریکردنی باوەڕپێکراوی، پێویستە خوێندکاران لەوە تێبگەن کە مێژونوسان لەسەر بنەمای بەڵگە، ئەنجامەکان دەردەهێنن، هەروەها هەندێک دەرئەنجام لە هەندێکی تر باشترە و هەندێک بەڵگەش باوەڕپێکراوترن، مێژو هەمو شتێک نییە کە لە ڕابردودا ڕویداوە، بەڵکو مێژونوسان هەوڵدەدەن بڕیار لەسەرئەوە بدەن ئەوەی گرنگە لەو ڕوداوانەی کە دەتوانێت مێژو هەبێت، بۆیە پێویستە خوێندکاران توانای جیاکردنەوەیان هەبێت لە نێوان ئەوەی گرنگە و ئەوەی بەڵگەی بێ بایەخە، هەروەها ڕێگە بە خوێندکاران دەدات کە پردێک لە نێوان ئەوەی لە بەڵگەوە دەزانرێت و ئەوەی دەتوانێت لە ڕێگەی ئەو زانیارییەوە کە بە تێپەڕبونی کات گەشەدەکات، دەربکەوێت Von Heyking، (2004:39).

لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی:

لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی لە توخمە بنەڕەتییەکانی ناو پێداویستییەکانی فێرکردنی مێژودایە، فێرخواز پێویستی بە پەرەپێدانی تواناکانی شیکاری هەیە لە کاتی لێکۆڵینەوە لە ڕوداوێک یان بەڵگەنامەیەکی مێژویی Anderson)، (2013:8 ، لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی ڕێگە بە فێرخواز دەدات پەیوەندی نێوان ڕوداوەکانی ڕابردو لەسەر بنەمایەکی لۆژیکی بەیەکەوە ببەستێتەوە و دابمەزرێنێت و بتوانێت شێوازەکانی مێژونوسان لە دروستکردنی زانیندا بەکاربهێنێت DemirciogluiH)، (2009:228-239 .

لۆژیکی کاتی و بەراوردکردن و تەرکیزکردن لەسەر کۆنتێکستی ڕوداوەکان لە لایەن مێژونوسانەوە کاتێک بە شێوەیەکی یەکلاکەرەوە لە ڕابردو نزیک دەبنەوە بەکاردەهێنرێن، هەروەها لە دارشتنی ئارگیومێنتە مێژوییەکان لە بەڵگە مێژوییەکان و لێکدانەوە مێژوییەکان و تەرکیزکردن و کۆکردنەوەی بۆ وەسفکردنی ئەو لێهاتویانەی کە بەکارهێنراون، ئەوە دەربڕدراوە لەلایەن مێژونوسانەوە لەکاتی بنیاتنانەوە و تاقیکردنەوەی ئارگیومێنتە مێژوییەکان سەبارەت بە ڕابردو. کارامەییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی، بیرکردنەوەی ڕەخنەیی، کۆکردنەوە، بڕیاردان و دیدگای مێژویی بەرەوپێش دەبەن (Pellegrino & d'Erizans، (2012:146

لەهەمانکاتدا لێهاتویی بیرکردنەوەی مێژویی لەگەڵ ڕەوتە مۆدێرنەکان لە ڕوانگەی مەعریفەی مێژوییدا یەکدەگرێتەوە، لە زانستی جێگیرەوە بە هەندێک ڕاستی و بابەتی دانپێدانراوەوە تا دەگاتە ئەو زانستەی کە کەوتۆتە ژێر باس و ڕەخنە و لێکدانەوە، لەسەر بنەمای لێکدانەوە و حوکمدانی بەڵگە مێژوییەکان (الناشف،14:1981)، ئەمانە لەلایەن ناوەندی نیشتمانی بۆ مێژو لە قوتابخانەکاندا پەرەیانپێدراوە و ناویان لێنراوە ستانداردە نیشتمانییەکان بۆ مێژو NCHS، (1996:42)، تیشک دەخاتە سەر پێنج کارامەیی، کە بەم شێوەیەن: (ڕیزبەندی کاتی-وەرگرتن و تێگەشتنی مێژویی-شیکاری ڕونکردنەوەی مێژویی-تواناکانی لێکۆڵینەوەی مێژویی-شیکاری پرسە مێژوییەکان و بڕیاردان)دا دابەشکراون (NCHS)، 1996:42

ڕۆڵی مامۆستای مێژو لەگەشەپێدانی لێهاتویەکانی بیرکردنەوەی مێژویی:

ڕۆڵی مامۆستا تەنها لە بەخشینی مەعریفەدا سنوردار نییە، بەڵکو دەبێت ئەوەش بزانێت کە گەشەسەندنی بیرکردنەوەی مێژویی دەبێت لە قۆناغێکی سەرەتای ژیانەوە دەستپێبکات، بۆیە دەبێت قوتابیان هانبدرێن بیر لە ڕوداوە مێژوییەکان و ڕەهەندەکانیان بکەنەوە، دەرفەتی بنیاتنانی زانستەکانیان و بەدەستهێنانی توانای بیرکردنەوەیان پێببەخشن، ئەمەش لە ڕێگەی:

1- بەکارهێنانی شێوازەکانی بیرکردنەوە و شیکاری مێژویی لە مامەڵەکردن لەگەڵ خوێندکاران، و دابینکردنی سەرچاوەی سەرەتایی و کەرەستەی بینراو.

2- بەکارهێنانی ستراتیژی پەروەردەیی گونجاو بۆ ئاستی خوێندکاران، گرنگیدان بە کێشە بەپەلەکان کە پێویستیان بە بیرکردنەوە هەیە، هەروەها دابینکردنی دۆخێک کە مێژو دەکاتە بابەتێکی گرنگ.

3- پاڵنانی خوێندکاران بۆ بیرکردنەوە و کارکردن بۆ پێشنیارکردنی دیدێکی داهاتو لە ڕەهەندەکانی ڕوداوە مێژوییەکان، و هاندانی خوێندکاران بۆ بڕیاردان.

لەمانەی سەرەوە گرنگی ڕۆڵی مامۆستا لە پەرەپێدانی بیرکردنەوەی مێژویی بۆ قوتابیان ڕونە، زۆرێک لە توێژەران سەرنجی گرنگی ئەو ڕۆڵەیان داوە، بۆیە چەندین لێکۆڵینەوە دەرکەوتن کە لێهاتویی بیرکردنەوەی مێژویی و مامۆستایان بەیەکەوە

گرێدراوە، جا چ بە بەهێزکردن یان پەرەپێدانی ئەو کارامەییانەی کە هەیەتی، لەوانەش لێکۆڵینەوەی (جودە،1997)، (Doppen، (2002:56)(البنعلي،2005).

توێژینەوەکانی پێشو:

توێژینەوەی هەنا (هناء،2016)

بەناونیشانی هەڵسەنگاندنی ئەدای ئەندامانی فاکەڵتی لە بەشی مێژو، کۆلێژی پەروەردەی بنەڕەتی، لە ژێر ڕۆشنایی توانای بیرکردنەوەی مێژویی لە ڕوانگەی خۆیانەوە.

تقويم اداء أعضاء هيئة التدريس في قسم التاريخ كلية التربية الاساسية في ضوء مهارات التفكيرالتاريخي من وجهة نظرهم.

ئامانجی توێژینەوەکە دیاریکردنی لیهاتویی بیرکردنەوەی میژویی ئەندامانی فاکەلتی لە بەشی مێژو، دەستنیشانکردنی ئەگەری بەکارهێنانی کارامەییەکانی بیرکردنەوەی مێژوی ئەندامانی فاکەڵتی.

توێژەر پشتی بەمیتۆدی وەسفی بەستوە، پێوەرەکەشی بەسەر (20)مامۆستا لەئەندامانی فاکەڵتی لەشاری دیالی دابەشکردوە، نمونەی توێژینەوەکەشی بەشێوەی شێوازی یەکدەنگی (اسلوب الاتساق) وەرگیراون، هەروەها (فۆڕمی ئستبیان) بەکارهێناوە بۆ کۆکردنەوەی داتاو زانیارییەکان، ئەو ئامرازە ئامارییانەی کە توێژەر بەکاریهێناوە بریتین لە (هاوکێشەی ئەلفاکرونباخ، کای چوارگۆشە، هاوکێشەی ناوەندی ژمێرەی و کێشی سەدی) توێژەر گەشتوەتە ئەو ئەنجامەی (گونجاوی ئەندامانی فاکەڵتی لەبەکارهێنانی لیهاتویی بیرکردنەوەی میژوی و ناتەواوی هەندێک لە ئەندامانی فاکەڵتی لەبەکارهێنانی سڕاتیژییەکانی فێرکردن کە پەرە بە لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی میژویی دەدەن وەک (العصف الزهني)، فێربون لەسەر بنەمای کێشە (التعلم المستند الى المشكلة)، فێربونی هاوبەش (التعلم التعاوني)، فێربونی چالاک (التعلم النشط) و ئەوانی تر، (هناء،2016)

توێژینەوەی جەمال و ئەوانی تر(جمال والاخرون، 2017)

بەناونیشانی ڕادەی پراکتیزەکردنی مامۆستایانی بابەتی مێژو لەپۆلی دوهەمی دواناوەندی وێژەیی بۆ لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژوی (لەڕوانگەی خۆیانەوە).

درجه ممارسة مدرسي مادة التاريخ في الصف الثاني الثانوي الأدبي لمهارات التفكير التاريخي (من وجهة نظرهم)

ئامانجی توێژینەوەکە (دەستنیشانکردنی ڕادەی پڕاکتیزەکردنی مامۆستایانی مێژو بو لە پۆلی دوەمی دواناوەندی وێژەیی بۆ لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی لەڕوانگەی خۆیانەوە، ئامانجێکی تری لاوەکی کە لەئامانجی سەرەکی پێشوە و لقی لێدەبێتەوە بریتییە لە دیاریکردنی ڕادەی پڕاکتیزەکردنی مامۆستایانی بابەتی مێژو لە پۆلی دوەمی دواناوەندی وێژەیی بۆ لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی بەگشتی و لەهەر لێهاتوییەکدا بەجیا لەڕوانگەی خۆیانەوە، بەپێی گۆڕاوەکانی (ڕەگەز، الموهل العلمي(ماجستير أو اعلى))، توێژەر پشتی بەمیتۆدی وەسفی شیکاری بەستوە، پێوەرەکەشی بەسەر (24) مامۆستای مێژودا دابەشکردوە لەشاری لازقیە، نمونەی توێژینەوەکەشی بەشێوەی قەسدی وەرگیراون، هەروەها (فۆڕمی استبیان)ی بەکارهێناوە بۆ کۆکردنەوەی داتاو زانیارییەکان، ئەو ئامرازە ئامارییانەی کە توێژەر بەکاریهێناوە بریتین لە بەرنامەی ئاماری Spss، تاقیکردنەوەی تائی: T-test، تحليل التباين الاحادي)، توێژەر گەشتوەتەئەو ئەنجامەی: ڕاستی واقیعی پڕاکتیکی مامۆستایانی مێژو لە لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی کەم بوە بەپێی دەرئەنجامەکانی لێکۆڵینەوەکە و گەڕانەکە، لە کاتێکدا پڕاکتیزەکردنی مامۆستایان بۆ لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی گەورەبو، لەڕێگەی وەڵامەکانیان بۆ ڕاپرسییەکە (ئستبیان)ەکە، لە لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی. (جمال والاخرون، 2017).

توێژینەوەی غەزولی(الغزولي،2020)

بەناونیشانی پرۆگرامێکی پەرەپێدراو بۆبابەتی مێژو، پەیوەندی بە گەشەکردنی لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی فێرخوازان لەڕوانگەی مامۆستایانەوە.
المنهاج المطور لمادة التاريخ وعلاقته بتنمية مهارات التفكيرالتاريخي لدى المتعلمين من وجهة نظر المعلمين. ئامانجی توێژینەوەکە: (دەستنیشانکردنی پەیوەندی نێوان پرۆگرامی پەرەپێدراو بۆ بابەتی مێژو و پەرەپێدانی تواناکانی بیرکردنەوەی مێژویی لەنێو فێرخوازاندا لە ڕوانگەی مامۆستایانی بابەتەکەوە). بەپێی گۆڕاوەکانی (ڕەگەز، شارەزای وانەوتنەوە، لێهاتویی پیشەیی، بەشداری خولی ڕاهێنان، واتباع الدورات التدريبية). بۆبەدیهێنانی ئەم ئامانجەش: توێژەر پشتی بەمیتۆدی وەسفی شیکاری بەستوە، پێوەرەکەشی بەسەر (63) مامۆستای مێژودا دابەشکردوە لەشاری دیمە شق، وڵاتی سوریا، نمونەی توێژینەوەکەشی بەشێوەی هەڕەمەکی سادە وەرگیراون، هەروەها (فۆڕمی ئستبیان)ی بەکارهێناوە بۆ کۆکردنەوەی داتاو زانیارییەکان، ئەو ئامرازە ئاماریانەی کە توێژەر بەکاریهێناوە بریتین لە (تاقیکردنەوە،جێگیری دوبارە تاقیکردنەوە، هاوکولکەی ئەلفاکرۆکفاخ، هاوکۆلکەی ناوەندیی ژمیرەیی ئەنۆڤای یەک نمونەی). توێژەر گەشتوەتە ئەو ئەنجامەی کە جیاوازییەکی بەرچاو لە ڕوی ئامارییەوە لە نێوان مامناوەندی نمرەکانی وەڵامەکانی نمونەی توێژینەوەکەدا هەیە سەبارەت بە توانای پرۆگرام بۆ پەرەپێدانی تواناکانی بیرکردنەوەی مێژویی لەنێو فێرخوازاندا، بەهۆی گۆڕاوی بڕوانامەی پەروەردەیی، لە بەرژەوەندی بەشی خوێندنی باڵا، لەکاتێکدا هیچ جیاوازییەک نەبوە کە بگەڕێندرێتەوە بۆ بۆ هەمو گۆڕاوەکانتر.(الغزولي،2020).

ڕێکارەکانی جێبەجێکردنی توێژینەوەکە:

میتۆدی توێژینەوە

بۆ گەیشتن بە ئامانجی توێژینەوە کە میتۆدی وەسفی شیکاری بەکارهاتوە، چونکە لەم میتۆدە دا لێکۆڵینەوە دەربارەی دیاردە جیاوازەکان دەکرێت، کە گونجاوە لەگەڵ سروشت و ئامانجی توێژینەوەکە، ئەویش لەسەر بنەمای زانینی ڕادەی بەکارهێنانی لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی لەلایەن مامۆستای بابەتی مێژو لە خویندنگە ئامادەییەکانی شاری سلێمانی.

کۆمەڵگای توێژینەوەکە

کۆمەڵگەی ئەم توێژینەوەیە پێکهاتوە لەسەرجەم مامۆستایانی پسپۆڕی مێژو لەڕەگەزی نێر و مێ لەهەردو بەڕێوبەرایەتی پەروەردەی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا، کە بابەتی مێژو دەڵێنەوە بۆ پۆلەکانی(10،11)ی وێژەیی لەسەرجەم ئامادەییەکانی شاری سلێمانی، کەپێک دێت لە (84) خوێندنگە، (29) لە ڕۆژهەڵات، (55) پەروەردەی ڕۆژئاوا، ژمارەی مامۆستایانی پسپۆڕی مێژو بریتیبون لە (196) پسپۆڕی مێژو، کە دابەشکرابون بەسەر هەردو بەڕێوبەرایەتییەکانی ڕۆژهەڵات (69) و ڕۆژئاوا (127) مامۆستای پسپۆڕی مێژوبون بۆساڵی خوێندنی (2022-2023)، هەروەک لەخشتەی (1)دا خراوەتەڕو.

خشتەی ژمارە(1)

کۆمەڵگەی توێژینەوە بەپێی ڕەگەزو جۆر و ژمارەی خوێندنگاکان کە پسپۆڕی مێژویان تێدایە لە (ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا)

بەڕێوبەرایەتی پەروەردەی	ژمارەی مامۆستایان		کۆی گشتی	ژمارەی خوێندنگاکان			کۆی گشتی
	نێر	مێ		کوڕان	کچان	تێکەڵاو	
ڕۆژهەڵات	31	38	69	16	12	1	29

ڕۆژئاوا	48	79	127	23	28	4	55
کۆی گشتی	79	117	196	39	40	5	84

نمونەی توێژینەوەکە

بەمەبەستی هەڵبژاردنی نمونەی توێژینەوەکە، توێژەر شێوازی هەڕەمەکی سادەی چینی بەکارهێنا، بۆ نوێنەرایەتی کردنی نمونەی توێژینەوەکەی، بۆ ئەو مامۆستانەیانەی کە پسپۆڕی مێژون وانەی پۆلی (10-11)ی وێژەیی دەڵێنەوە لە هەردو پەروەردەی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا لە ناوەندی پارێزگای سلێمانی، کە ژمارەیان (94) مامۆستای پسپۆڕی مێژوبون، (35) لە ڕەگەزی نێر و (59) لە ڕەگەزی مێ. لە هەردو بەڕێوبەرایەتییەکە لە کۆی کۆمەڵگەی توێژینەوەکە کە ژمارەیان (196) پسپۆڕبون کە دەکاتە ڕێژەیی(47، 95%)ی کۆی کۆمەڵگاکە. بڕوانە خشتەی (2) و (3).

خشتەی ژمارە(2)

ژمارەی قوتابخانەکانی نمونەی توێژینەوەکە بەپێ ی ڕێژەی سەدی

ژ	ناوی بەڕێوبەرایەتی	ژمارەی قوتابخانەکانی کۆمەڵگەی توێژینەوەکە	ژمارەی قوتابخانەکانی نمونەی توێژینەوەکە	ڕێژەی سەدی
١	پەروەردەی ڕۆژهەڵات	29	23	79، 31%
٢	پەروەردەی ڕۆژئاوا	55	33	60%
کۆی گشتی		84	56	66، 6%

خشتەی ژمارە(3)

ژمارەی مامۆستایانی نمونەی توێژینەوەکە بەپێی ڕێژەی سەدی

ژ	ناوی بەڕێوبەرایەتی	ژمارەی مامۆستایانی کۆمەڵگەی توێژینەوەکە	ژمارەی مامۆستایانی نمونەی توێژینەوەکە	ڕێژەی سەدی
١	پەروەردەی ڕۆژهەڵات	69	37	53، 62%
٢	پەروەردەی ڕۆژئاوا	127	57	44، 88%
کۆی گشتی		196	94	47، 95%

خەسڵەتەکانی نمونەی توێژینەوەکە:

یەکەم: ڕەگەزی نمونەی توێژینەوەکە:

ڕەگەزی نمونەی توێژینەوە مامۆستایانی پسپۆڕی مێژو ڕەگەزی (نێر و مێ) لە هەردو پەروەردەی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا ژمارە و ڕێژەی مامۆستایان لەخشتەی (4) خراوەتەڕو.

خشتەی (4) وەرگرتنی نمونەی توێژینەوە بەپێی ڕەگەز

ڕەگەز	ڕۆژهەڵات		ڕۆژئاوا		کۆ	%
	ژمارە	%	ژمارە	%		
نێر	13	35	22	39	35	37
مێ	24	65	35	61	59	63
کۆ	37	100	57	100	94	100

دوەم: ساڵانی خزمەتی نمونەی توێژینەوەکە:

لەبارەی ساڵانی خزمەتی مامۆستایانی بەشدار لە توێژینەوەکە، توێژەر لەنێو سێ گروپدا ساڵانی خزمەتی ئەندامانی نمونەی توێژینەوەکەی لەخشتەی ژمارە(5) خستوەتەڕو.

خشتەی(5)

وەرگرتنی نمونەی توێژینەوە بەپێی ساڵانی خزمەت

ساڵانی خزمەت	ڕۆژهەڵات		ڕۆژئاوا		کۆ	٪
	ژمارە	٪	ژمارە	٪		
10-5	1	2.70	1	1.75	2	2.12
15-11	11	29.72	19	33.33	30	31.91
20-16	11	29.72	17	29.82	28	29.78
-21 25	8	21.62	14	24.56	22	23.40
30-26	6	16.21	6	10.52	12	12.76
کۆی گشتی	37	100	57	100	94	100

سێیەم: تەمەنی نمونەی توێژینەوەکە:

توێژەر لە نێو پێنج گروپدا تەمەنی مامۆستایانی بەشدار لە توێژینەوەکە، لەهەردو پەروەردەی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا لەخشتەی ژمارە (6) خستوەتەڕو.

خشتەی ژمارە (6)

وەرگرتنی نمونەی توێژینەوە کە بەپێی تەمەن

تەمەن	ڕۆژهەڵات		ڕۆژئاوا		کۆ	%
	ژمارە	%	ژمارە	%		
35-30	3	8، 1	0	0	3	3، 19

40-36	10	،27 01	20	08 ،35	30	9 ،31
45-41	9	3 ،24	22	59 ،38	31	97 ،32
50-46	6	2 ،16	11	29 ،19	17	18
55-51	9	3 ،24	4	،7 01	13	82 ،13
کۆ	37	100	57	100	94	100

چوارەم: شوێنی جوگرافی نمونەی توێژینەوەکە:

شوێنی مامۆستایانی بەشدار لە توێژینەوەکە، لەهەردو پەروەردەی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا لەخشتەی ژمارە (7) خستوەتەڕو.

خشتەی ژمارە (7)

وەرگرتنی نمونەی توێژینەوە کە بەپێی شوێنی جوگرافی

پەروەردە	ژمارەی خوێندنگا	%
ڕۆژهەڵات	29	35
ڕۆژئاوا	55	65
کۆی گشتی	84	100

ئامرازی توێژینەوەکە:

توێژەر بۆ کۆکردنەوەی زانیارییەکانی توێژینەوەکەی ئامرازی (تێبینیکردن-الملاحظة)ی بە ئامرازێکی گونجاو بۆ توێژینەوەکەی پەسەندکرد، لە بەکارهێنانی ئەم ئامرازەشدا ڕەچاوی ئامانجی توێژینەوەکە کرا. بۆ ئەوەی ببێتە ئامرازێك بۆ زانینی ڕادەی بەکارهێنانی لیهاتویەکانی بیرکردنەوەی میژویی لەلایەن مامۆستایانی بابەتی میژو لە قۆناغی ئامادەییدا لە شاری سلێمانی، تێبینکردنی ڕاستەوخۆ یەکێکە لە گونجاوترین ڕێگاکان بۆ پێوانی لیهاتویەکانی بیرکردنەوەی مێژویی، چونکە ئەم پرۆسەیە ڕێکارێکە کە لایەن توێژەرەوە ئەنجام دەدرێت بۆ بەدەستهێنانی زانیاری لە ڕێگەی سەرنجدان و چاودێریکردنی هەڵسوکەوتی مامۆستایان.

تێبینیکردن: یەکێکە لە ئامرازەکانی کۆکردنەوەی زانیاری دەربارەی ڕەفتار و هەڵوێستی ڕاستەقینەی تاک، ئەو زانیاریانەی لە تیبینیکردنەوە بەدەستدێت هەندێکجار بە بەکارهێنانی شێوازەکانیتری کۆکردنەوەی زانیاری وەک (ڕاپرسی، چاوپێکەوتن) بەدەستناهێنرێت (علیان،115:2001).

هەنگاوەکانی ئامادەکردنی ئامرازی توێژینەوەکە :

توێژەر بۆ بنیادنانی پێوەرەکە چەند هەنگاوێکی گرتوەتەبەر وەك:

- چاوخشاندنەوە بەتوێژینەوەکانی پێشو: بەمەبەستی دیاریکردنی تەوەرەکانی فۆرمەکە توێژەر چەند توێژینەوەیەکی دەستکەوت کە بریتیبون لە توێژینەوەکانی: [(هناء،2016)، (العزاوي،2012)، (جري،2012)، (ناصر،2015) [(جمال واخرون،2017)، (الغزولي،2020)، (الصعوب،2003)، (خريشه، 2004)، (بنى فارس، 2012)]
- چاوپێکەوتن و سەرنجدانی نمونەیەک لەمامۆستایان لە قوتابخانە ئامادەییەکان.
- پێداچونەوە بەکۆمەڵێک ئەدەبیاتی ناوخۆی وعەرەبی و بیانی کە باس لەبابەتی بیرکردنەوەی مێژویی دەکات لەلایەن مامۆستای بابەتی مێژو.

لەئەنجامی ئەم کارانە توێژەر هەستا بە ئامادەکردنی پێوەری (لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی) کە لە (30) بڕگە و (5) تەوەر پێکهاتوە، بژاردەی بڕگەکانی بریتین لە [زۆرجار (3نمرە)، هەندێجار(2 نمرە)، هەرگیز(1 نمرە)]، کە بەسەر هەریەک لەتەوەرەکانی: (ڕیزبەندی کاتی- وەرگرتن و تێگەشتنی مێژویی- شیکاری ڕونکردنەوەی مێژویی- تواناکانی لێکۆڵینەوەی مێژویی- شیکاری پرسە مێژوییەکان و بڕیاردان)دا دابەشکرابون. بەمەبەستی دڵنیابون لە ڕادەی زانستی بونی ئامرازەکە و گونجاوی بۆکۆکردنەوەی داتاکان و زانیارییەکان، ڕاستی و جێگیری بۆ دەرهێنرا بەم شێوەیەی خوارەوە:

ڕاستی ئامرازی توێژینەوەکە:

ڕاستی ڕواڵەتی بۆ ئامادەکردنی ئامرازاکە:

مەبەست لەڕاستی ڕواڵە تی، ئامرازی توێژینەوە ئایا ئامرازەکە لە ڕوکەش و ڕواڵەتدا، تا چەند دیاردەکە دەپێوێت و ڕادەی بڕگە کانی پێوانەکە تەنها ئەو گۆڕاوەی بۆی دانراوە پێوانە دەکات (بۆکانی،2016:174).

بۆ دیاریکردنی ڕاستگۆی ڕواڵەتی توێژەر ڕاوبۆچونی شارەزایانی وەرگرت، بۆ ئەو مەبەستە پێوانەکە خرایە بەردەستی (17) شارەزا و پسپۆڕ (پەروەردە و ڕێگاکانی وانەوتنەوە و دەرونناسی و پێوانە و هەڵسەنگاندن)، داوایانلێکراوە ڕاوبۆچونی خۆیان سەبارەت بەگونجاوی و نەگونجای و ڕاستکردنەوەی بڕگەکان دەربڕن و هەر گۆڕانکارییەك پێیان باشە پێشنیازی بکەن، وەك لەخشتەی ژمارە (8) ڕونکراوەتەوە.

خشتەی (8)

ئەنجامی ڕێژەی سەدی بەپێی بۆچونی شارەزایان لەسەر بڕگەکانی فۆڕمی تێبینیکردنەکە

ژ	تەوەرەکان	ژمارەی شارەزایان	ژمارەی بڕگە	پەسەند		ناپەسەند	
				ژ. پسپۆڕ	ڕێژەی سەدی	ژ. پسپۆڕ	ڕێژەی سەدی
1	ڕیزبەندی کاتی	17	1	17	100	0	0
			6	15	88.2352941	2	11.76471
			3،5	16	94.1176471	1	5.882353
			2،4	16	94.1176471	1	5.882353
2		17	8	17	100	0	0

17.64706	3	82.3529412	14	11		وەرگرتن و تێگەیشتنی مێژویی	
0	0	100	17	7،9،10،12			
17.64706	3	82.3529412	14	17،18	17	شیکاری ڕونکردنەوەی مێژوی	3
5.882353	1	94.1176471	16	13،14،15،16			
11.76471	2	88.2352941	15	19،21	17	تواناکانی لێکۆڵینەوەی مێژویی	4
5.882353	1	94.1176471	16	22			
0	0	100	17	20،23،24			
0	0	100	17	25،26،27،28 29،30،	17	شیکاری پرسە مێژوییەکان و بڕیاردان	5
		%93.66516			17	کۆی گشتی	

لەدوای کۆکردنەوەی فۆرمەکان بەپێی بۆچونی پسپۆڕان و شارەزایان تەنیا ئەو بڕگانە مانەوە کە ڕێژەی ڕێکەوتن لەسەر مانەوەیان (93%) بو، لەم ڕوەوە ئاماژەبەوەکراوە کاتێک ڕێژەی کۆدەنگی پسپۆڕان (75%) زیاتربێت ئەوا پەسەند دەکرێت لەلایەنی ڕاستی ڕواڵەتییەوە (الصدق الظاهري) (الزوبعي،1981:44)، بەپێی پێشنیاری پسپۆڕان لەکۆی (30) بڕگە، شارەزایان کۆکبون لەسەرئەوەی گۆڕانکاری لە (10) بڕگەدا لەڕوی زمانەوانییەوە داڕشتنەوەیان بۆ بکرێت، ئەوانیش هەریەک لەبڕگەی (6) لەتەوەری ڕیزبەندی کاتی، بڕگەی (11) لەتەوەری وەرگرتن و تێگەیشتنی مێژویی، بڕگەکانی (17،18) لەتەوەری شیکاری ڕونکردنەوەی مێژویی، بڕگەکانی (19،21) لەتەوەری تواناکانی لێکۆڵینەوەی مێژویی، هەروەها بڕگەکانی (3، 5) لەتەوەری ڕیزبەندی کاتی و بڕگەی (8) لەتەوەری وەرگرتن و تێگەیشتنی مێژویی، بڕگەی (22) لەتەوەری تواناکانی لێکۆڵینەوەی مێژوی، لەڕوی زمانەوانییەوە داڕشتنەوەیان بۆ بکرێت، بەهەمان شێوەی پسپۆڕان دیاریانکردبو جێبەجێکرا. بەم جۆرە لەشێوەی کۆتاییدا ژمارەی بڕگەکان (30) بڕگە وەک خۆیان مانەوە و هیچ بڕگەیەک لانەبرا.

راستێتی جیاکاری (تمیز):

مەبەست لەهاوکۆلکەی جیاکاری بۆ بڕگەکانی هەر پێوانەیەک توانای ئەو بڕگانە لەجیاکاری نێوان ئەو بڕگانە کە لاوازن و ئەو بڕگانەی کە بەهێزن (علام،2007:289). هەر بۆیە توێژەر هاوکۆلکەی جیاکاری بۆ بڕگەکانی فۆڕمی تێبینیەکە دەرهێناوە بەپشت بەستن بەم هەنگاوانەی خوارەوە.

١- ڕیزبەندیکردنی ئەو نمرانەی کە تاکەکانی نمونەی توێژینەوەکە بە دەستیانهێناوە لەبەرزترین نمرە بۆ نزمترین نمرە.

٢- دابەشکردنی نمرەکانی نمونەی توێژینەوەکە بۆ دو گروپ، گرۆپێك کە زۆرترین نمرەیان بەدەستهێناوە بەڕێژەی (27%) کە ژمارەیان (26) مامۆستای پسپۆڕی مێژو بو، گروپێك کە کەمترین نمرەیان بەدەستهێناوە بەڕێژەی (27%) کە ژمارەیان (26) مامۆستای پسپۆڕی مێژو بو، هەروەها دورخستنەوەی ئەو گروپەی کە ناوەندبون.

٣- بەكارهێنانی تاقیكردنەوەی تائی بۆ نمونەی سەربەخۆ(Two Test-T Samples Intdepent) بە بەكارهێنانی بەرنامەی ئاماری(Spss) بۆ هەر بڕگەیەك.

خشتەی (9)

هێزی جیاكاری بۆ برگەكانی پێوانكاری لێهاتویی بیركردنەوەی مێژویی

ئاستی بەڵگەداری 0.05	تای ژمێرەیی	كۆمەڵە نزمەكان		كۆمەڵە بەرزەكان		ز
		لادانی پێوەری	ناوەندی ژمێرەیی	لادانی پێوەری	ناوەندی ژمێری	
.008 بەڵگەدارە	-2.750	.26688	1.0741	.49210	1.3704	1
.001 بەڵگەدارە	-3.524	.83205	2.3333	.26688	2.9259	2
.021 بەڵگەدارە	-2.375	.19245	1.0370	.44658	1.2593	3
.008 بەڵگەدارە	-2.750	.26688	1.0741	.49210	1.3704	4
.052 بەڵگەدارە	-1.989	.44658	1.2593	.50918	1.5185	5
.005 بەڵگەدارە	-2.929	.78628	2.1852	.59437	2.7407	6
.031 بەڵگەدارە	-2.221	.64051	1.5556	.70610	1.9630	7
.001 بەڵگەدارە	-3.524	.83205	2.3333	.26688	2.9259	8
.008 بەڵگەدارە	-2.750	.26688	1.0741	.49210	1.3704	9
.008 بەڵگەدارە	-2.750	.26688	1.0741	.49210	1.3704	10
.005 بەڵگەدارە	-2.929	.78628	2.1852	.59437	2.7407	11
.001 بەڵگەدارە	-3.524	.83205	2.3333	.26688	2.9259	12
.008 بەڵگەدارە	-2.750	.26688	1.0741	.49210	1.3704	13
.031 بەڵگەدارە	-2.221	.64051	1.5556	.70610	1.9630	14
.005	-2.929	.78628	2.1852	.59437	2.7407	15

بەڵگەدارە						
.031 بەڵگەدارە	-2.221	.64051	1.5556	.70610	1.9630	16
.002 بەڵگەدارە	-3.317	.39585	1.1852	.50071	1.5926	17
.000 بەڵگەدارە	-3.875	.74726	1.5926	.79707	2.4074	18
.052 بەڵگەدارە	-1.989	.44658	1.2593	.50918	1.5185	19
.005 بەڵگەدارە	-2.929	.78628	2.1852	.59437	2.7407	20
.005 بەڵگەدارە	-2.929	.78628	2.1852	.59437	2.7407	21
.031 بەڵگەدارە	-2.221	.64051	1.5556	.70610	1.9630	22
.000 بەڵگەدارە	-5.222	.42366	1.2222	.81824	2.1481	23
.000 بەڵگەدارە	-3.875	.74726	1.5926	.79707	2.4074	24
.001 بەڵگەدارە	-3.524	.83205	2.3333	.26688	2.9259	25
.004 بەڵگەدارە	-2.975	.19245	1.0370	.48038	1.3333	26
.031 بەڵگەدارە	-2.221	.64051	1.5556	.70610	1.9630	27
.001 بەڵگەدارە	-3.451	.42366	1.2222	.65590	1.7407	28
.000 بەڵگەدارە	-3.875	.74726	1.5926	.79707	2.4074	29
.005 بەڵگەدارە	-2.929	.78628	2.1852	.59437	2.7407	30
.000 بەڵگەدارە	-14.089	1.33973	43.1111	2.47437	50.7407	کۆی گشتی

لەئەنجامدا هەمو بڕگەکان بەڵگەداربون، بەمەش هیچ بڕگەیەک لانەبرا و وەک خۆیان مانەوە.

جێگری توێژینەوەکە:

توێژەر بۆ دیاریکردنی جێگری پێوانەکەی چەند ڕێگەیەکی بەکارهێنا وەک:

ڕێگەی یەکەم: تاقیکردنەوە و دوبارە تاقیکردنەوە:

بۆدەرهێنانی جێگیری پێوەرەکە، توێژەر ڕێگەی دوبارە تاقیکردنەوەی بەکارهێنا، کە بریتیبو لە (20) مامۆستای پسپۆڕی مێژو لە کۆمەڵگەی توێژینەوەکە، لەماوەی نێوان (17) ڕۆژدا دوبارە پێوانەکە لەسەر هەمان نمونە جێبەجێکرایەوە لەڕێکەوتی (25\1\2023) بۆ ڕێکەوتی (11\2\2023)، لەڕێگەی بەکارهێنانی (هاوکۆلکەی پێرسون)ەوە، ڕادەی پەیوەستبونی هەردو تاقیکردنەوەکە دەرکەوت بەهای جێگیری پێوەرەکە بریتیە لە (**938%)، ئەمەش واتای وایە جێگری لەئاستێکی بەرزدایە و گونجاوە بۆ جێبەجێکردن، ئەم ڕێژەیەش بەباش و گونجاو دادەنرێت ئەگەر بەراوردبکرێت بەپێوەرە گشتییەکانی هەڵسەنگاندنی هاوکۆلکەی پەیوەندی، کە ئاماژەیکردوە بەوەی ئەگەر هاوکۆلکەی پەیوەندی دوجاکراو(2،) و بەهاکەی لەنێوان (0، 50-0، 75) بە بەهێز و زیاتر لە (0، 75) بەزۆر بەهێز دادەنرێت (البیاتی وزکریا،194:1977). واتە ئامرازەکە بەزانستی دادەنرێت و دەتوانرێت بەکاربهێنرێت بۆ کۆکردنەوەی داتاو زانیارییەکانی توێژینەوەکە، وەکو لەخشتەی ژمارە (10)دا خراوەتەڕو.

خشتەی ژمارە(10)

هاوکۆلکەی جێگیری بۆپێوەری لێهاتویی بیرکردنەوەی مێژویی لەنێوان جێبەجێکردنی تاقیکردنەوەی جاری یەکەم وجاری دوەم

پێوەری لێهاتوی بیرکردنەوەی مێژویی	ژمارەی نمونە	ناوەندی ژمێرەیی	لادانی پێوەری	هاوکۆلکەی پێرسۆن	بەهای بەڵگەداری 0.001
تاقیکردنەوەی جاری یەکەم	20	57.2500	5.61834	.938 **	0.579 **لەڵگەدار نیيە**
تاقیکردنەوەی جاری دوەم	20	58.1500	4.47537		

ڕێگەی دوەم: ڕێگەی ئەلفا –کرۆنباخ:

ڕێگەی ئەلفاکرۆنباخ بۆ دیاریکردنی جێگیری ناوەکی بەکارهێنرا، چونکە ئەم ڕێگەیە ئاستی گونجاوی بڕگەکان لەگەڵ یەکتردا دەردەخات تا چە ند بڕگەکان هەمان بابەت پێوانەدەکەن (کشرود،125:2007)، پاش جێبەجێکردنی پێوانەکە بەسەر (20) مامۆستای پسپۆڕی مێژو لەدەرەوەی نمونەی توێژینەوەکە، دەرکەوت کە ڕێژەی جێگیری پێوانە کە بریتییە لە (76، 3) کە ئەمەش جێگیریەکی پەسەندە و ئاستی جێگیری بڕگەکان دەردەخات.

ڕێگەی سێیەم: ڕێگەی کەرتکردنی نیوەیی:

بۆ دڵنیابونەوە لەڕێگەی ئەلفا-کرۆنباخ بۆ جێگیری پێوانەکەمان، هەستاین بەدەرکردنی جێگیری پێوانەکە بەڕێگەیەکیتر ئەویش بەڕێگەی کەرتکردنی نیوەی دەستنیشانکرا، یەکێکە لەڕێگەکانی دەرکردنی جێگیریی ئامرازی توێژینەوە، بەپێی ئەم ڕێگەیە توێژەر ئەو نمرانەی لەئەنجامی تاقیکردنەوەکەیەوە بەدەستیدەهێنێت بەسەر دو نیوەی هاوتادا (نیوەی یەکەم

ژمارە تاکەکان) (نیوەی دوەم ژمارە جوتەکان) دابەشدەکات. بەهای هاوکۆلکەی پیرسۆن لەنێوان نمرە تاک و جوتەکانی فۆرمەکەدا گەیشتوەتە (90، 8) کە ئەم بەهایەش گوزارشتە کە جێگری فۆڕمەکە لە ئاستێکی زۆر بەرزدایە و پەسەندە.

جێبەجێکردنی ئامرازی توێژینەوەکە:

پاش دڵنیابون لە ڕاستگۆیی و نەگۆڕی ئامرازی توێژینەوەکە (فۆڕمی تێبینیکردن)، توێژەر هەستا بە جێبەجێکردنی ئامرازەکە بەسەر نمونەی توێژینەوەکە لە ڕێکەوتی (2023\1\25 تا 2023\4\13)، کە بریتیبون لە (94) مامۆستای پسپۆڕی بابەتی مێژو لە پۆلەکانی (10،11)ی وێژەیی لە خوێندنگە ئامادەییەکانی شاری سلێمانی لە هەردو بەڕێوبەرایەتی پەروەردەی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا، سەر بە بەڕێوبەرایەتی گشتی پەروەردەی سلێمانی لەناوەندی پارێزگای سلێمانی بۆ ساڵی خوێندنی (2022-2023)، بە پشتبەستن بە خشتەی وانەکان توێژەر سەردانی خوێندنگاکانی کرد بە مەبەستی جێبەجێکردنی ئامرازەکە بەسەر نمونەی توێژینەوەکەدا.

ئامرازە ئامارییە کانی توێژینە وەکە:

١- هاوکۆلکەی پەیوەندی پێرسۆن (معامل االرتباط بيرسون)، بۆ پێوانەی جێگیری.
٢- تاقیکردنەوەی تائی بۆ یەک نمونە بۆ ژماردنی گونجاوی برگەکان.
٣- هاوکۆلکەی ئەلفاکرۆنباخ بۆ ژماردنی جێگیری.
٤- ناوەندی ژمێرەی و لادانی پێوەری بۆ زانینی تێکرا بەهاکانی.

ئەنجامەکانی توێژینەوە و گفتوگۆکردنیان:

ئەنجامی ئامانجی یەکەم:

زانین و دەستنیشانکردنی ئاستی بەکارهێنانی لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی مامۆستایانی بابەتی مێژو لەقۆناغی ئامادەییدا لەناوەندی پارێزگای سلێمانی. بۆبەدیهێنانی ئەم ئامانجە تاقیکردنەوەی(T) بۆیەک سامپڵ بەکارهێنراوە one samples Test). کە ئەنجامەکەی لەخشتەی/ 11 خراوەتەڕو.

خشتەی (11)

خستنەڕوی ئاستی لێهاتویی بەگشتی

خستنەڕوی ئەنجامی تاقیکردنەوەی (تائی) لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی بۆ مامۆستایانی بابەتی مێژو

	ژمارەی سامپڵی توێژینەوە	ناوەندە ژمێرەیی	لادانی پێوەری	نمرەی ئازادی	بەهای (T) هەژمارکراو	بەهای (T) خشتەیی	ئاستی بەڵگەداری
لێهاتویی	93	46.9787	3.34400	93	136.207	1.990	0.000 بەڵگەدار

لەخشتەی ژمارە (11)دا ڕونکراوەتەوە کە تێکرای ناوەندی ژمێرەیی لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی گەیشتوەتە بەهای (46.9787) بەلادانی پێوەری (3.34400) ئەنجامی تاقیکردنەوەی (تائی) هەژمارکراو بەبەهای (136.207) گەورەترە (بەرزترە) لە تای خشتەیی (1.990) بەم پێیە ئێمە دان بەوەدا دەنێین کە جیاوازییەکی بەرچاو لەڕوی ئامارییەوە لە ئاستی

بەڵگەداری لە نێوان ناوەندی ژمێرەیی لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژوویی و مامۆستایانی بابەتی مێژوودا هەیە، ئاماژەیە بۆ ئەوەی کە مامۆستایانی بابەتی مێژو لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی هەیە، توێژەر پێیوایە بەشێک لەهۆکارەکەی ئەم ئەنجامەش بەهۆی توانای مامۆستایان و بونی تایبەتمەندی جیاواز و تێگەیشتن لە گۆڕانکارییەکان کە پەیوەندی بەگرنگیدانی خودی مامۆستایانی پسپۆڕی مێژووەوە هەیە، ئەم ئەنجامە لەگەڵ توێژینەوەکانی (بنی فارس،2012)، (جمال والاخرون،2017) یەکدەگرێتەوە و لەگەڵ توێژینەوەکانی (العزاوي،2012)، (جري،2012) جیاوازە.

ئەنجامی ئامانجی دوەم: بەپێی گۆڕاوی ڕەگەز

زانینی ئاستی بەکارهێنانی لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی مامۆستایانی بابەتی مێژو بەپێی گۆڕاوەی (ڕەگەز، ساڵانی خزمەت، تەمەن، شوێن) لەسەر لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی.

جیاوازی نێوان لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی و مامۆستایانی بابەتی مێژودا بەپێی گۆڕاوی ڕەگەز، بۆ بەدیهێنانی ئەم ئامانجەش تاقیکردنەوەی (T) بۆ دو سامپڵ بەکارهێنراوە (Independent samples Test). کە ئەنجامەکەش لەخشتەی (12) خراوەتەڕو.

خشتەی (12)

تاقیکردنەوەی تائی بۆ جیاوازی نێوان ژمێرەیی نمرەی پێوانکاریەکە بەپێی گۆڕاوی ڕەگەز

بوارەکان	ڕەگەز	ژمارە	ناوەندە ژمێرەیی	لادانی پێوەری	بەهای(T) هەژمارکراو	ئاستی بەڵگەداری
ریزبەندی کاتی	نێر	35	10.2571	1.46213	-.718	.475 بەڵگەدار نییە
	مێ	59	10.4746	1.34364		
وەرگرتن و تێگەیستن مێژویی	نێر	35	9.4286	.97877	-1.053	.296 بەڵگەدار نییە
	مێ	59	9.6441	.92406		
شیکاری ڕونکردنەوەی مێژویی	نێر	35	8.8571	1.24009	.991	.325 بەڵگەدار نییە
	مێ	59	8.5932	1.26107		
تواناکانی لێکۆڵینەوەی مێژویی	نێر	35	9.4571	1.22097	1.597	.462 بەڵگەدار نییە
	مێ	59	9.0678	.99766		
شیکاری پرسە مێژوییەکان و بڕیاردان	نێر	35	9.2286	1.05957	.757	.451 بەڵگەدار نییە
	مێ	59	9.0508	1.16595		
	نێر	35	47.2286	3.34388	.557	.579 بەڵگەدار نییە
	مێ	59	46.8305	3.36387		

(نە بەپێی بوار نە بەپێی کۆی گشتی جیاوازی نییە لە نێوان نێرو مێ)

لەخشتەی ژمارە (12) ڕونکراوەتەوە کە تێکڕای ناوەندی ژمێرەیی لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژوویی بۆ ڕەگەزی نێر یەکسانە بەتێکڕای ناوەندی ژمێرەیی لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژوویی بۆ ڕەگەزی مێ، بەم پێیەش ئێمە دان بەوەدا دەنێین، کە لەڕوی ئامارییەوە جیاوازییەکی بەرچاو لە ئاستی بەڵگەداری لە نێوان لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژوویی ڕەگەزی نێر و ڕەگەزی مێدا نابینین، هەر بۆیەش بەڵگەدار نییە، هەردو ڕەگەز وەک یەک بیریانکردوەتەوە لە بەکارهێنانی لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژوویی. توێژەر پێیوایە بەشێک لەهۆکارەکەی ئەم ئەنجامەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەو ژینگەیەی کە هەردو ڕەگەز کاری تێدادەکەن یەک شێوازو تێڕوانینیان هەیە بەرانبەر هەردو ڕەگەز، لەلایەکیتر دەگەڕێتەوە بۆ هاوڕایی و نزیکی وهاوتای بیرکردنەوەو تێڕوانینی مامۆستایانی پسپۆڕی مێژو لەهەردو ڕەگەز بۆ پێوەری بەکارهێنانی لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژوویی، ئەم ئەنجامەش هاوتایە لەگەڵ توێژینەوەی (الغزولي،2020)، پێچەوانەیە لەگەڵ توێژینەوەی (جمال والاخرون،2017).

بەپێی گۆڕاوی تەمەن:

جیاوازی نێوان لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژوویی و مامۆستایانی بابەتی مێژودا بەپێی گۆڕاوی تەمەن، بۆ بەدیهێنانی ئەم ئامانجەش تاقیکردنەوەی ڕێگای یەک نمونەی ئەنۆڤا (One Way ANOVA) بەکارهاتوە، کە ئامانجەکەش لەخشتەی (13) خراوەتەڕو.

خشتەی (13)

ئەنجامی تاقیکردنەوەی تائی بۆ جیاوازی نێوان ژمێرەیی نمرەی پێوەرەکە بەپێی گۆڕاوی تەمەن

بوارەکان	هاوکۆلکەی پەیوەندی	نمرەی ئازادی	مجموع المربعات	متوسط المربعات	بەهای هەژمارکراو(F)	بەهای بەڵگەداری
ڕیزبەندی کاتی	نێوان چوارینەکان	4	2.790	.697	.353	.841 بەڵگەدار نییە
	ناوەندی چوارینەکان	89	175.646	1.974		
	کۆی گشتی	93	178.436			
وەرگرتن و تێگەیشتنە مێژویی	نێوان چوارینەکان	4	9.173	2.293	2.760	.032 بەڵگەدارە
	ناوەندی چوارینەکان	89	73.944	.831		
	کۆی گشتی	93	83.117			
	نێوان چوارینەکان	4	15.865	3.966	2.711	.035 بەڵگەدارە

شیکاری ڕونکردنەوەی مێژوویی	ناوەندی چوارینەکان	89	130.188	1.463		
	کۆی گشتی	93	146.053			
تواناکانی لێکۆڵینەوەی مێژوویی	نێوان چوارینەکان	4	3.714	.929	.765	.551 بەڵگەدار نییە
	ناوەندی چوارینەکان	89	108.030	1.214		
	کۆی گشتی	93	111.745			
شیکاری پرسە مێژوویەکان و بڕیاردان	نێوان چوارینەکان	4	4.852	1.213	.956	.436 بەڵگەدار نییە
	ناوەندی چوارینەکان	89	112.861	1.268		
	کۆی گشتی	93	117.713			
کۆی گشتی	نێوان چوارینەکان	4	87.781	21.945	2.051	.094 بەڵگەدار نییە
	ناوەندی چوارینەکان	89	952.176	10.699		
	کۆی گشتی	93	1039.957			

لەخستەی ژمارە(13)دا لەئەنجامی شیکاری یەک ئاراستەیی (أحادي الاتجاه)دا دەگەینە ئەو ئەنجامەی کە هیچ جیاوازییەکی ئاماری گرنگ نییە لە (ڕیزبەندی کاتی، تواناکانی لێکۆڵینەوەی مێژوویی، شیکاری پرسە مێژوویەکان و بڕیاردان) بەپێی تەمەن، بەڵام دەرکەوت کە جیاوازییەکی بەرچاو لەڕوی ئامارییەوە هەیە لە (وەرگرتن و تێگەیشتنی مێژوویی) بەپێی تەمەن، کە بەهای (F) (2، 760) لەگەڵ بەهای ئەگەری (بقیمة احتمالیة) (.032) هات، کەمترە لەبەهای بەڵگەداری (0.05). هەروەها جیاوازییەکی ئاماریی بەرچاو لە (شیکاری ڕوکردنەوەی مێژوویی) بەپێی تەمەن هەیە، کە بەهای (F) (2.711) بە بەهای ئەگەری (بقیمة احتمالیة) (.035) کەمتر لەئاستی بەڵگەداری (0.05).

بەکۆی گشتی جیاوازی نییە بۆ لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژوویی بەپێی گۆڕاوی تەمەن، بەڵام بەپێی بوارەکان بواری (وەرگرتن و تێگەیشتنی مێژوویی، شیکاری ڕوکردنەوەی مێژوویی) جیاوازی هەیە لەنێوان نمونەی توێژینەوەکە بەپێی تەمەن. بۆ زانینی جیاوازی کاریگەری کۆمەڵی تەمەنەکان بەڕێگەی (Scheffe) دەرکەوت کە بواری (وەرگرتن و تێگەیشتنی مێژوویی) جیاوازی لەنێوان کۆمەڵەی تەمەنی (30-35 و 41-45)دا بو، بەهەمان شێوە بۆ بواری (شیکاری ڕوکردنەوەی مێژوویی) جیاوازیەکە لەنێوان هەمان دو کۆمەڵەدا بو. توێژەر پێیوایە بەشێک لەهۆکارەکەی ئەم ئەنجامەش دەگەڕێتەوە بۆ توانا و کارامەیی و ئارەزوی مامۆستایانی پسپۆڕی مێژوی هەردو کۆمەڵەی تەمەنی (30-35 و 42-45) لە هەردو بواری (وەرگرتن و تێگەیشتنی مێژوویی) و(شیکاری ڕوکردنەوەی مێژوویی) بۆ بەکارهێنانی لیهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژوویی لەئاستێکی بەرزتر، بەراورد بە کۆمەڵەی تەمەنەکانی تر، بەڵام بەکۆی گشتی جیاوازی نییە بۆ لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژوویی بەپێی گۆڕاوی

تەمەن، لەکاتی بەراوردکردنی ئەم ئەنجامە بە توێژینەوەکانی پێشو کە دەست توێژەر کەوتون، دەرکەوت پێوانەکردنی ئاستی بەکارهێنانی لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی بەپێی گۆڕاوی (تەمەن) لای مامۆستایانی پسپۆڕی مێژو پێشتر نەکراوە.

بەپێی گۆڕاوی شوێن:

جیاوازی نێوان لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی و مامۆستایانی بابەتی مێژودا بەپێی گۆڕاوی شوێن، بۆبەدیهێنانی ئەم ئامانجەش تاقیکردنەوەی (T) بۆ دو سامپڵ بەکارهێنراوە (Independent samples Test). کە ئامانجەکەش لەخشتەی (14) خراوەتەڕو.

خشتەی (14)

ئەنجامی تاقیکردنەوەی تائی بۆ جیاوازی نێوان ژمێرەیی نمرەی پێوانکاریەکە بەپێی گۆڕاوی شوێنی بەڕێوەبەرایەتی

بوارەکان	شوێنی بەڕێوبەرایەتی	ژمارە	ناوەندە ژمێرەیی	لادانی پێوەری	بەهای(T) هەژمارکراو	ئاستی بەڵگەداری
ڕیزبەندی کاتی	ڕۆژهەڵات	37	10.1081	1.46787	-.718	.475 بەڵگەدار نییە
	ڕۆژئاوا	57	10.5789	1.30859		
وەرگرتن و تێگەیستن مێژویی	ڕۆژهەڵات	37	9.7568	.98334	-1.053	.296 بەڵگەدار نییە
	ڕۆژئاوا	57	9.4386	.90667		
شیکاری ڕونکردنەوەی مێژویی	ڕۆژهەڵات	37	9.6757	.85160	.991	.325 بەڵگەدار نییە
	ڕۆژئاوا	57	8.0526	1.04234		
تواناکانی لێکۆڵینەوەی مێژویی	ڕۆژهەڵات	37	9.1892	.99549	1.597	.462 بەڵگەدار نییە
	ڕۆژئاوا	57	9.2281	1.16523		
شیکاری پرسە مێژوییەکان و بڕیاردان	ڕۆژهەڵات	37	9.5135	1.23876	.757	.451 بەڵگەدار نییە
	ڕۆژئاوا	57	8.8596	.97172		
کۆی گشتی	ڕۆژهەڵات	37	48.2432	2.73258	.557	.579 بەڵگەدار نییە
	ڕۆژئاوا	57	46.1579	3.46817		

خشتەی (14) ئەوە نیشان دەدات کە تێکڕای کۆی لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی (ڕیزبەندی کاتی، وەرگرتن و تێگەیشتنی مێژویی، شیکاری ڕونکردنەوەی مێژویی، تواناکانی لێکۆڵینەوەی مێژویی، شیکاری پرسە مێژوییەکان و بڕیاردان) لەپەروەردەی ڕۆژهەڵاتدا بەهای (48، 2432) بوە لەگەڵ لادانی پێوەری (2، 73258) (الانحراف معياري)، کە یەکسانە بەکۆی تێکڕای لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی (ڕیزبەندی کاتی، وەرگرتن و تێگەیشتنی مێژویی، شیکاری ڕونکردنەوەی مێژویی، تواناکانی لێکۆڵینەوەی مێژویی، شیکاری پرسە مێژوییەکان و بڕیاردان) لەپەروەردەی ڕۆژئاوا،بەهای (46، 1579) بەلادانی پێوەری (الانحراف معياري) (3، 46817) بو، هەروەها ئەنجامی تاقیکردنەوەی (ت) (557.) بو کە بەهای ئەگەری (قيمة احتمالية) (579٠) زیاتر بو لەئاستی بەڵگەداری (0، 05)،

بەم پێیە گەشتینە ئەوەی کە هیچ جیاوازییەکی ئاماری بەرچاو لەئاستی بەڵگەداری لەنێوان تێکڕای لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژوویی ڕۆژهەڵات و لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژوویی ڕۆژئاوادا نییە. واتە: بەکۆی گشتی هیچ جیاوازییەک نییە لە لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژوویی بەپێی گۆڕاوی (شوێنی) لەڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا. توێژەر پێیوایە بەشێک لەهۆکارەکەی ئەم ئەنجامەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەو ژینگەیەی مامۆستایانی هەردو پەروەردە کاری تێدادەکەن، هەمان کاریگەری لەسەر تێڕوانین و بیرکردنەوەی مامۆستایانی هەردو پەروەردەکە هەیەو یەک بەرکەوتەیان هەیە لەگەڵ شوێنی پیشەکەیان. لەکاتی بەراوردکردنی ئەم ئەنجامە بە توێژینەوەکانی پێشو کە دەست توێژەر کەوتون، دەرکەوت پێوانەکردنی ئاستی بەکارهێنانی لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژوویی بەپێی گۆڕاوی (شوێن) لای مامۆستایانی پسپۆڕی مێژو پێشتر نەکراوە.

بەپێی گۆڕاوی ساڵانی خزمەت

جیاوازی نێوان لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژوویی و مامۆستایانی بابەتی مێژودا بەپێی گۆڕای ساڵانی خزمەت، بۆبەدیهێنانی ئەم ئامانجەش تاقیکردنەوەی ڕێگای یەک نمونەی ئەنۆڤا بەکارهاتوە، وەک لەخشتەی (15) خراوەتەڕو.

خشتەی (15)

ئەنجامی تاقیکردنەوەی تائی بۆ جیاوازی نێوان ژمێرەیی نمرەی پێوەرەکە بەپێی گۆڕاوی خزمەت

بوارەکان	هاوکۆلکەی پەیوەندی	نمرەی ئازادی	مجموع المربعات	متوسط المربعات	بەهای (F)هەژمارکراو	بەهای بەڵگەداری
ڕیزبەندی کاتی	**نێوان چوارینەکان**	4	4.494	1.123	.575	.682 بەڵگەدار نییە
	ناوەندی چوارینەکان	89	173.942	1.954		
	کۆی گشتی	93	178.436			
وەرگرتن و تێگەیستن مێژویی	**نێوان چوارینەکان**	**4**	9.414	2.354	2.842	0.029 بەڵگەدارە
	ناوەندی چوارینەکان	**89**	73.703	.828		
	کۆی گشتی	**93**	83.117			
شیکاری ڕونکردنەوەی مێژویی	**نێوان چوارینەکان**	**4**	9.472	2.368	1.543	.197 بەڵگەدار نییە
	ناوەندی چوارینەکان	**89**	136.581	1.535		

	کۆی گشتی	93	146.053			
تواناکانی لێکۆڵینەوەی مێژوویی	نێوان چوارینەکان	4	2.052	.513	.416	.797 بەڵگەدار نییە
	ناوەندی چوارینەکان	89	109.693	1.233		
	کۆی گشتی	93	111.745			
شیکاری پرسە مێژوویەکان و بڕیاردان	نێوان چوارینەکان	4	14.221	3.555	3.057	.021 بەڵگەدارە
	ناوەندی چوارینەکان	89	103.492	1.163		
	کۆی گشتی	93	117.713			
کۆی گشتی	نێوان چوارینەکان	4	69.966	17.491	1.605	.180 بەڵگەدار نییە
	ناوەندی چوارینەکان	89	969.991	10.899		
	کۆی گشتی	93	1039.957			

لەخشتەی ژمارە(15) ئەنجامەکانی (تحليل التبياين احادى الاتجاه) شیکاری جیاوازی یەک ئاراستە نیشاندەدات کە بەشێوەیەکی گشتی دەگەینە ئەوئەنجامەی کە هیچ جیاوازییەکی ئاماری بەرچاونییە لە کۆی گشتی لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژوویی (ڕیزبەندی کاتی، شیکاری ڕونکردنەوەی مێژوویی، تواناکانی لێکۆڵینەوەی مێژوویی)دا نییە بەپێی گۆڕاوی (ساڵانی خزمەت)، کە بەهای (ف) (1.605) بەبەهای ئەگەری (احتمالى) (0.180) زیاتر لە ئاستی بەڵگەداری (0، 05). بەکۆی گشتی جیاوازی نییە بۆ لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژوویی بەپێی گۆڕاوی ساڵانی خزمەت، بەڵام بەپێی بوارەکان بواری (وەرگرتن و تێگەیشتنی مێژوویی) کە بەهای (F) (2.842) لەگەڵ بەهای ئەگەری (بقيمة احتمالية) (0.021) هات، کەمترە لەبەهای بەڵگەداری (0.05). و (شیکاری ڕوکردنەوەی مێژوویی) کە بەهای (F) (3.057) لەگەڵ بەهای ئەگەری (بقيمة احتمالية) (0.21) هات، کەمترە لەبەهای بەڵگەداری (0.05). جیاوازی هەیە لەنێوان نمونەی توێژینەوەکە بەپێی ساڵانی خزمەت.

بۆ زانینی جیاوازی کاریگەری کۆمەڵی تەمەنەکان بەڕێگەی (LSD) دەرکەوت کە بواری (وەرگرتن و تێگەیشتنی مێژوویی) جیاوازی لەنێوان کۆمەڵەی (16-20 لەگەڵ 5-10 و 11-15)دا، بەهەمان شێوە بۆ بواری (شیکاری پرسە مێژوییەکان) جیاوازیەکە لەنێوان کۆمەڵەی (16-20 لەگەڵ 11-15 و 26-30) و (21-25 لەگەڵ 26- 30) دا بو.

توێژەر پێیوایە بەشێک لەهۆکارەکەی ئەم ئەنجامەش دەگەڕێتەوە بۆخواست و کارامەیی و شارەزایی مامۆستایان کە ڕۆڵیان هەیە لەبەکارهێنانی لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژوویی، بەشێک لەمامۆستایانی نمونەی توێژینەوەکە سەرباری ئەوەی ئەزمونی کارکردنیان لەقوتابخانەکاندا زۆربوە، بەڵام ئاراستەیان بەرانبەر بەکارهێنانی لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژوویی جیاواز بوە، هەندێکیان بەپێویستیان نەزانیوە لێهاتوییەکان بەکاربهێنن، هەندێکی تریشیان بەهۆی کەمی شارەزاییان،

ئارەزویان لە بەکارهینانی لیهاتویەکان نەبوە، لەکاتی بەراوردکردنی ئەم ئەنجامە بە توێژینەوەکانی پێشو کە دەست توێژەر کەوتون، دەرکەوت پێوانەکردنی ئاستی بەکارهێنانی لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی بەپێی گۆڕاوی (سالانی خزمەت) لای مامۆستایانی پسپۆڕی مێژو پێشتر نەکراوە.

دەرئەنجامەکان

1- جیاوازییەکی بەرچاو لەڕوی ئامارییەوە لەئاستی بەلگەداریدا لەنێوان تێکڕای (ناوەندی) لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی و ناوەندی مامۆستایانی مێژودا هەیە.

2- لەڕوی ئامارییەوە هیچ جیاوازییەکی بەرچاو لە ئاستی بەلگەداریدا لەنێوان لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی رەگەزی نێر ومامۆستایانی بابەتی مێژوی رەگەزی مێدا نییە.

3- لەڕوی ئامارییەوە هیچ جیاوازییەکی بەرچاو لە لێهاتوییەکانی (ڕیزبەندی کاتی، تواناکانی لێکۆڵینەوەی مێژویی، شیکاری پرسە مێژوییەکان و بڕیاردان)دا نییە بەپێی گۆڕاوی تەمەن، بەڵام دەرکەوت کە جیاوازییەکی ئاماری بەرچاو لە لێهاتوییەکانی ((وەرگرتن و تێگەیشتنی مێژویی، شیکاری ڕونکردنەوەی مێژویی)دا هەیە، بەپێی گۆڕاوی تەمەن.

4- لەڕوی ئامارییەوە جیاوازییەکی بەرچاو لە ئاستی بەلگەداریدا لەنێوان ناوەندی لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی لەپەروەردەی ڕۆژهەلات و لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی لەپەروەردەی ڕۆژئاوادا نییە، بەپێی گۆڕاوی شوێن.

5- لەڕوی ئامارییەوە هیچ جیاوازییەکی بەرچاو لە لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی (ڕیزبەندی کاتی، شیکاری ڕونکردنەوەی مێژویی، تواناکانی لێکۆڵینەوەی مێژویی)دا نییە، بەپێی گۆڕاوی سالانی خزمەت، بەڵام دەرکەوت کە جیاوازییەکی ئاماری بەرچاو لە لێهاتوییەکانی ((وەرگرتن و تێگەیشتنی مێژویی، شیکاری پرسە مێژوییەکان و بڕیاردان)دا هەیە بەپێی گۆڕاوی سالانی خزمەت.

ڕاسپاردەکان:

1-ئامادەکردنی خول و بەرنامەی ڕاهێنان بۆ سەرپەرشتیاران و مامۆستایانی پسپۆڕی مێژو، سەبارەت بەپێویستی گرنگیدان بە پەرەپێدانی لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی لەوانەش پێشکەشکردنی ئەزمونە نێودەوڵەتییەکان، لەلایەن بەڕێوبەرایەتی پەروەردەکانی سەربە وەزارەتی پەروەردەی هەرێمی کوردستانەوە.

2-سەرلەنوێ پێداچونەوە بە بەرنامەکانی ئامادەکردنی مامۆستایانی مێژو، بۆ ئەوەی لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژوی لەبەرچاوبگرن و لە وانەوتنەوەدا بەکاریانبهێنن، لەسەر بنەما زانستی و تیۆرییە دروستەکان، لەلایەن کۆلێژە پەروەردەییەکان و زانستە مرۆڤایەتییەکان.

3-گرنگیدان بە بەشەکانی مێژو لە کۆلێژە پەروەردەییەکان و زانستە مرۆڤایەتییەکان بۆ پەرەپێدانی بیرکردنەوەی مێژویی لەنێو فێرخوازاندا، لەسەر ئاستی هەرێمی کوردستان، لەلایەن وەزارەتی خوێندنی باڵاوە.

4-هەڵسەنگاندنی ئەدای مامۆستایانی پسپۆڕی مێژو و بابەتە کۆمەڵایەتییەکان لە قوتابخانە بنەڕەتییەکان لەژێر ڕۆشنایی لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی لەلایەن بەڕێوبەری خوێندنگاکان و سەرپەرشتیارانی پسپۆڕی پەروەردەوە.

پێشنیارەکان:

1-ئەنجامدانی توێژینەوەیەکی هاوشێوەی ئەم توێژینەوەیە بۆ هەڵسەنگاندنی مامۆستایانی بابەتە کۆمەڵایەتییەکان لەخوێندنگە بنەڕەتییەکان لەژێر ڕۆشنایی لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی.

2- ئەنجامدانی توێژینەوەیەکی هەڵسەنگاندنی ئەدای مامۆستای مێژو لەسەر لێهاتوییەکانی بیرکردنەوەی مێژویی لە ئاستی جیاوازی ئەکادیمیدا.

3-ئەنجامدانی توێژینەوەیەکی هاوشێوەی ئەم توێژینەوەیە تایبەت لەسەر توانای بیرکردنەوەی مێژویی کاریگەری لەسەر خوێندکاران.

لیستی سەرچاوەکان:

بۆکانی، سابر مستەفا(2016): میتۆدی توێژینەوەی زانستی، چ1، چاپخانەی چوارچرا، سلێمانی، هەرێمی کوردستان.

حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی پەروەردە، لیژنەی باڵای کۆنفرانس(2001): کۆنفرانسی سێیەمی پەروەردەیی لە ڕۆژانی 10-11-2001/9/12، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر.

حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی پەروەردە، لیژنەی باڵای کۆنگرەی پەروەردەیی، (2007): پێشنیار و ڕاسپاردەکان بۆ کۆنگرەیی پەروەردەیی، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر.

لیژنەی باڵای کۆنگرەی پەروەردەیی، (2007): پێشنیار و ڕاسپاردەکان بۆ کۆنگرەیی پەروەردەیی، حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی پەروەردە چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر.

البياتي، عبدالجبار توفيق و زكريا اثناسيوس(1977): الاحصاء الوصفي الاستدلالي في التربية وعلم النفس، جامعة المستنصرية، ط1، بغداد.

البنعلي، غدادنة سعيد، مدى استخدام معلمي الدراسات الاجتماعية لمهارات التفكير في تدريس تلاميذ المرحلة الابتدائية بدولة قطر، مجلة رسالة الخليج العربي، العدد(96)، 2005، 69

بني فارس، محمود جمعه (2012): أثر الخبرة والمؤهل العلمي على درجة ممارسه مهارات التفكير التاريخي لدى معلمى التاريخ للمرحلة المتوسطه بالمدينة المنورة، كلية التربية جامعة طيبة بالمدينة المنورة، العدد الثلاثون، الجزء الاول، دراسات عربية في التربية وعلم النفس (ASEP).

جمال سليمان، ميساء حمدان، هناء محمود الرحية، (2017): درجة ممارسة مدرسى مادة التاريخ في الصف الثانى الثانوي الادبي لمهارات التفكير التاريخي (من وجهة نظرهم)، مجله طرطوس للبحوث والدراسات العلمية _سلسلة الاداب والعلوم الانسانية المجلد (1) العدد (1)، دراسة ميدانية في مدينة اللازقية.

الجمل، علي أحمد (2005): تدريس التاريخ في القرن الحادي والعشرين، عالم الكتب، ط1، القاهرة- جساب، قصي ليلو(2019): دراسة مقارنة في الكتساب المفاهيم العالمية بين طلبة الصف الأول المتوسط في المداريس الحكومية و الأهلية في مادة العلوم، مجلة كلية التربية الاساسية للعلوم التربوية والانسانية، العدد45، تشرين الأول 2019.

جوده، على (1997): تقويم المهارات الأساسية اللازمة لتنمية التفكير التاريخي لدى معلمي التاريخ بالمرحة الثانوية. مجلة كلية التربية ببنيا.

جرادات، عزت واخرون، 1989، التدريس الفعال، ط 4، دار الفكر، عمان.

جرى، خضير عباس، (2012): مهارات التفكير التاريخي المتوافرة عند معلمي المرحلة الابتدائية، مجلة الكلية التربية الاساسية العدد السادس والسبعون، قسم التاريخ، كلية التربية الاساسية، الجامعة المستنصرية، العراق.

الحيلة، محمد محمود(2007): مهارات التدريس الصفي، ط 2، دار المسيرة للنشروالتوزيع، عمان.

خريشة، على كايد، 2004، مهارات التفكير التاريخي في كتب المرحلة الثانوية، مجلة كلية التربية، العدد 21، جامعة الامارات العربية المتحدة.

الدليمي، غازي كريم شرموط(2012): أثرالستراتيجية(فكر-زاوج-شارك)في تحصيل مادة التاريخ والاحتفاظ بها لطلاب الصف الرابع الادبي،جامعة بغداد،كلية التربية،رسالة الماجستير.

سعد، محمودحسان(2000): التربية العملية بين النظرية و التطبيق،دارالفكر للطباعة و النشر،ط1،عمان.

الصعوب، ماجد محمود إبراهيم (2003): درجة ممارسة معلمي التاريخ للمرحلة الثانوية في محافظة الكرك لمهارات التفكير التاريخي، رسالة ماجستير غير منشورة، جامعة عمان العربية للدراسات العليا، الاردن.

علام، صالح الدين محمود(2007): القياس و التقويم التربوى و النفسى اساسياته و تطبيقاته و توجيهاته و المعاصره،ط،1 دار الفكره العربى، القاهره.

العزاوي، محمد عدنان محمد(2012): تقويم اداء مدرسي التاريخ للمرحلة الاعدادية في ضوء مهارات التفكير التاريخي، رسالة ماجستير، جامعة ديالي، كلية التربية للعلوم الانسانية، العراق.

عليان، ربحي مصطفى(2001): البحث العلمي (أسسه، مناهجه وأساليبه، اجراءاتة)، ط1، البيت الافكار الدولية، الاردن.

الغزولي، نادية (2020): المنهاج المطور لمادة التاريخ وعلاقته بتنمية مهارات التفكيرالتاريخي لدى المتعلمين من وجهةنظرالمعلمين، مديرة تحرير المجلة التربوية الإلكترونية السورية العدد صفر شهر (9).

القطان، هانى على سليمان و الاخرون(٢٠١٩):الصعوبات التي تواجه طلبة التربية بكلية التربية الاساسية بفرعيها (بنين-بنات)في دولة الكويت من وجهة نظرهم مجلة كليه التربية بالمنطوره، مجلد١٠٦، العدد١، (٣٠ابريل\نيسان٢٠١٩)ص ص ٥٣٣-٥٧٠،

قزامل، سونيا هاشم (2008)، فاعلية برنامج مقترح للتعلم الذاتي قائم على الأنشطة لتنمية مهارات التفكير التاريخي لدى الطلاب المعلمين بكليات التربية شعبة التاريخ، مجلة الجمعية التربوية للدراسات الجتماعية، مصر، ل 131.

كشرود، عمار طيب(2007): معجم المصطلحات الاحصائيه والمنهجيه، فى العلوم الانسانيه والاجتماعيه، ط،1 دار النهجه العربيه، البيروت.

اللقاني، احمد حسين، اتجاهات في تدريس التاريخ، عالم الكتب، ط2، 1979

محمد، علي جودة عبدالواهاب (2005):فاعلية استخدام بعض استراتيجيات التعلم النشط في تدريس التاريخ لتنمية. مهارات التفكيرالتاريخي والاتجاه نحو المادة لدى طلاب المرحلة الثانوية، (رسالة غيرمنشورة)، كلية التربية –جامعة بنها .

المناصير، حسين جدوع مظلوم (2016): مدي استعمال طلبة الدراسات العليا (الماجستير) لمهارات التفكير التاريخي، مجلة كلية التربية، جامعة واسط، (العلوم الانسانية) مجلد :22، العدد1

الموسوي، عبد الله حسن (1996): رؤية في تقويم المناهج الدراسية لمعاهيد إعداد المعلمين والمعلمات، مجلة الأستاذ، عدد7، كلية التربية ابن رشد.

الناشف، عبد الملك1981، ، التاريخ طبيعته والطريقة التاريخية في تدريسه . معهد التربية اونرا اليونسكو، عمان، الأردن.

ناصر، محمد طاهر(2015): مهارات التفكيرالتاريخي لدى طلاب المرحلة المتوسطة من وجهة نظر المدرسين محافظة النجف.، جامعة الكوفة-كلية التربية للبنات، العراق.

هناء، ابراهيم محمد (2016): تقويم اداء أعضاء هيئة التدريس في قسم التاريخ كلية التربية الاساسية في ضوء مهارات التفكيرالتاريخي من وجهة نظرهم.ديالى. Hanaa.Ibrihem70@yahoo.com.. ص، 363. كلية التربية الاساسية\جامعة ديالى، تاريخ القبول النشر 2016\1\12.

Andrews.T & Burke.F.(2007). What Does It Mean to Think Historically ? ،Perspectives On History(The new magazine of the Amercan Historical Association). available at http://WWW.historians.org/ in 282020/1/.

Anderson. C (2013) Usıng Prımary Documents To Foster Hıstorıcal Thınkıng Skılls In A Secondary Englısh As A Foreıgn Language Classroom, Thesıs in Master of Education Degree in the College of Education and Human Service Professions, University of Minnesota Duluth.

Cantu, D., & Warren, W. (2003) Teaching history in the digital classroom. Armonk, NY: M.E. Sharpe, Inc.

DOPPEN, F, H, . Teaching Historical Thinking , Eric Clearing house For Social Studies, Social Science Bloomington, In August retrieved.4/4/2012. http//search ERIC. org\ericdc\ED467383. Htm , 2002.

Demircioğlu İH (2009). Tarih Öğretmenlerinin Tarihsel Düsünme Becerilerine Yönelik Görüsleri. Millî Eğitim Dergisi (184):228-239.

Katot, Sahar Amin (2009) Methods of Teaching History, Dar Tigris, Amman, Jordan.

NCHS, National Center for History in the Schools. (1996). National standards for history (Basic edition). Los Angeles, CA: National Center for History in the Schools.

Pellegrino, A., Lee, C. D., & d'Erizans, A. (2012). historical thinking through classroom simulation: Paris peace conference. The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas, 85(4).

Von Heyking.A.(2004).Historical Thinking in the Elementary Years: A Review of Current Research , Canadian Social Scials , Vol 39 , no1.

Wineburg, S. (2001). Historical thinking and other unnatural acts: Charting the future of teaching the past Philadelphia: Temple University Press.